

UDK –902
94

ISSN 2490-3930 (print)
ISSN 2744-1318 (online)
GODINA VIII/BROJ 8

UDRUŽENJE ZA PROUČAVANJE I PROMOVIRANJE ILIRSKOG NASLIJEĐA I DREVNIH I KLASIČNIH CIVILIZACIJA
BATHINVS

GODIŠNJAK UDRUŽENJA BATHINVS ACTA ILLYRICA

SARAJEVO, 2024.

IZDAVAČ / PUBLISHER:

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa
i drevnih i klasičnih civilizacija "BATHINVS"*
*The Association for the Study and Promotion of Illyrian heritage,
Ancient and Classical civilizations "BATHINVS"*
Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
<http://bathinvs.com/>

ZA IZDAVAČA / FOR THE PUBLISHER: Dženan Brigić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF: Edin Veletovac

IZVRŠNI UREDNIK / EXECUTIVE EDITOR: Amra Šaćić Beća

REDAKCIJA / EDITORIAL BOARD:

Enver Imamović (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo);
Milan Lovenjak (Filozofski fakultet Univerziteta u Ljubljani / Faculty of Arts, University of Ljubljana);
Marcel Burić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University
of Zagreb); Branka Migotti (Zagreb, Hrvatska / Zagreb, Croatia); Salmedin Mesihović (Filozofski fakultet
Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); Ivan Basić (Filozofski fakultet
Sveučilišta u Splitu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split); Olga Pelcer-Vujačić
(Institut za istoriju Univerziteta Crne Gore / Historical institute of the University of Montenegro);
Siniša Bilić-Dujmušić (Hrvatsko katoličko Sveučilište u Zagrebu / Catholic University of Croatia);
Drago Župarić (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo);
Bego Omerčević (Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli / Faculty of Philosophy, University of Tuzla);
Ivan Radman Livaja (Arheološki muzej u Zagrebu / Archaeological Museum in Zagreb); Marko A. Janković
(Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu / Faculty of Philosophy, University of Belgrade);
Dejan Gazivoda (Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore / Center for Conservation and Archaeology
of Montenegro); Lucijana Šešelj (Filozofski fakultet u Sveučilištu u Rijeci / Faculty of Humanities and Social
Sciences, University of Rijeka); Diana Sergeeva Dobрева (Odsjek za kulturu i civilizaciju Univerziteta u
Veroni / Department of Cultures and Civilizations, University of Verona); Uroš Matić (Univerzitet u Inzbruck
/ University of Innsbruck) Mattia Vitelli Casella (University of Bologna); Danijel Džino (Macquarie
University), Dragana Mladenović (Univerzitet u Southampton, Fakultet za za humanistiku / University
of Southampton, School of Humanities) i Nada Bulić (Sveučilište u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju /
University of Zadar, Department of Classical Philology)

SEKRETAR REDAKCIJE / SECRETARY OF THE EDITORIAL BOARD: Dženana Kurtović

RECENZENTSKI ODBOR / ADVISORY BOARD:

Adnan Busuladžić (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo),
Nadežda Gavrilović Vitas Perić (Arheološki institut, Beograd / Institute of Archaeology, Belgrade),
Maria Mariola Glavan (Sveučilište u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju / University of Zadar, Department
of Classical Philology), Tomislav Karlović (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Faculty of Law, University
of Zagreb), Almir Marić (Fakultet humanističkih nauka Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru / Faculty
of Humanities "Džemal Bijedić" University of Mostar), Ina Miloglav (Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu / Faculty of Philosophy, University of Zagreb), Gligor Samardžić (Filozofski fakultet Univerziteta
u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici / Faculty of Philosophy, University of Priština with
temporary seat in Kosovska Mitrovica), Vladimir P. Petrović (Balkanološki institut SANU / Institute for
Balkans Studies), Ljubica Perinić (Odsjek za arheologiju Zavoda za povijesni i društvene znanosti u Zagrebu,
Hrvatske akademija znanosti i umjetnosti / Department of Historical and Social Sciences in Zagreb, Division
of Archaeology, Croatian Academy of Sciences and Arts), Slobodanka Prtija (Filozofski fakultet Univerziteta u
Banjoj Luci / Faculty of Philosophy, University of Banja Luka)

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i
drevnih i klasičnih civilizacija
“BATHINVS”

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
Godina VIII/Broj 8

SARAJEVO, 2024.

SADRŽAJ / CONTENTS

PREDGOVOR / FOREWORD 7

IZVORNI NAUČNI RADOVI, IZLAGANJA SA NAUČNIH SKUPOVA / ORIGINAL RESEARCH ARTICLES AND CONFERENCE PAPERS

Drago Župarić & Seada Brkan – *Lektisternij: bogovi za stolom u antičkom Rimu / Lectisternium: gods at a ceremony in ancient Rome* 17

Amra Šaćić Beća – *The Daorsi, Daorson, Municipium Diluntum, and the question of (dis)continuity / Daorsi, Daorson, Municipium Diluntum i pitanje (dis)kontinuiteta* 35

Goran Popović – *Dva rimska nadgrobna spomenika iz istočne Bosne / Two Roman tombstones from eastern Bosnia* 61

Ajla Šabanija Softić – *Utjecaj rudarstva na urbani razvoj Domavije / The impact of mining on the development of Domavia* 75

Radmila Zotović – *Liberov kult na području istočnog dela rimske provincije Dalmacije / The Cult of Liber on the Eastern Part of the Roman Province of Dalmatia Territory* 99

Salmedin Mesihović – *Tragovi kraja Aqu(a)e, njene municipalne jedinice i antičkog načina života na sarajevskom području / Traces of ending of Aqu(a)e, its municipal unit and the ancient way of life in the Sarajevo area* 113

Ago Mujkanović – *“Arheološka istraživanja” Tome Dragičevića u sjeveroistočnoj Bosni / “Archaeological research” by Tomo Dragičević in northeastern Bosnia* 135

Zdravko Lučić – *Wie wurde die Provinz Bitthinia verwaltet? / Kako se upravljalo rimskom provincijom Bitinijom?* 161

BIOGRAFIJE I PRIKAZI / BIOGRAPHIES AND REVIEWS

Adnan Kaljanac – *ALOJZ BENAC – Povodom 110. godišnjice rođenja* 175

Meldin Kešetović – *Prikaz knjige: Ivan Matijević, Officium consularis provinciae Dalmatiae. Vojnici u službi namjesnika rimske Dalmacije u doba principata, Književni krug Split – Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2020, 208 str.* 181

Elma Džigal – Prikaz knjige: Predrag Novaković, <i>The History of Archaeology in the Western Balkans</i> , Ljubljana University Press, Ljubljana, 2021, 503 str.	185
Faris Šaćić – Prikaz knjige: Vladimir D. Mihajlović, <i>Rimsko nasleđe u Srbiji: nauka, prosveta i javnost / Roman Heritage in Serbia: Academia, Education and the Public</i> , Filozofski fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2023, str. 558.....	191
UPUTSTVA AUTORIMA.....	197
AUTHOR GUIDELINES.....	203
UPUTSTVA RECENZENTIMA.....	209
REVIEWER GUIDELINES.....	211

Ivan Matijević, *Officium consularis provinciae Dalmatiae. Vojnici u službi namjesnika rimske Dalmacije u doba principata*, Književni krug Split – Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2020, 208 str.

Interesovanje za vojnu historiju imalo je svoje uspone i padove kroz različite epohe, čemu svjedočimo u našoj svakodnevnicu. Tokom ranijih stoljeća, kada je politička historija bila u fokusu historiografije, vojna historija je često bila dominantan aspekt proučavanja, budući da je bila usko vezana uz politiku i državu. Međutim, krajem 20. i početkom 21. stoljeća, dolazi do ponovnog porasta interesa za vojne aspekte historije, ne samo u kontekstu velikih sukoba, već i u smislu proučavanja vojnih struktura i njihove uloge u širem društvenom i administrativnom sistemu. Danas, vojna historija više ne obuhvaća samo bitke i vojne kampanje, već se fokusira i na ulogu vojske u administraciji, politici i svakodnevnom životu, kao što je slučaj s istraživanjima rimske vojne administracije u provincijama poput Dalmacije. Upravo kroz ovakve studije, poput knjige Ivana Matijevića, vojna historija se reinterpretira i širi svoj fokus, čineći je relevantnom ne samo za razumijevanje ratnih sukoba, već i za šire društveno-historijske procese.

Matijević je sa ovom knjigom napravio korak naprijed u hrvatskoj historiografiji. U knjizi pratimo raščlanjivanje svih vojnih službi koje su se nalazile u namjesnikovom oficiju, čime dodatno doprinosi boljem poznavanju vojne historije ne samo na području rimske provincije Dalmacije, već i cijelog Rimskog Carstva. Navedena knjiga plod je dugogodišnjeg istraživanja autora. Početna istraživanja o ovoj tematici pratimo preko doktorske disertacije autora koja su postavila temelje za daljnje proučavanje epigrafskih izvora i hijerarhijske strukture oficija (*officium consularis*), što je kasnije prošireno doktorskim radom na natpisima rimskih vojnika iz Salone. Knjiga *Officium Consularis Provinciae Dalmatiae* obuhvata analizu 113 natpisa legionara i augzilijara koji su služili u namjesnikovom oficiju tokom tri stoljeća principata, od Augustove vladavine do Dioklecijanovih reformi.

Kroz ovu studiju, Matijević precizno rekonstruiše vojnu i administrativnu strukturu oficija, koristeći bogat epigrafski materijal iz cijele provincije. Ključni fokus rada je na identificiranju službi koje su postojale u namjesnikovom uredu, njihovih nositelja i vojnih postrojbi iz kojih su poticali, pri čemu se ističe značaj legija iz susjednih provincija Panonije i Mezije zbog nedostatka stalnih legija u Dalmaciji. Matijevićeva detaljna analiza natpisa pruža uvid u organizaciju provincijske uprave, ističući vojnu komponentu kao ključnu u funkcioniranju rimskih vlasti na ovom prostoru. Knjiga je podijeljena na sedam poglavlja uz zasebno izdvojen zaključak i bibliografiju. *Predgovor* (str. 5–7) i *Uvod* (str. 7–11) na početku imaju za zadatak da uvedu čitaocu u temu. Narednih sedam poglavlja predstavljaju tematsku obradu uz priloge poput kataloga i slika, koji predstavljaju posljednja poglavlja u knjizi.

Prvo poglavlje naslovljeno je *Organizacija namjesnikova oficija u doba principata*, gdje autor uvodi čitaoca u organizaciju upravnih struktura rimskih namjesnika, te ključnih funkcija unutar namjesnikovog oficija. Autor u ovom poglavlju nastoji detaljno opisati organizaciju upravnih struktura rimskih namjesnika u provincijama tokom principata. Matijević navodi kako su ključne funkcije unutar namjesnikovog oficija bile podijeljene između vojnih i civilnih službenika. Namjesnici su se oslanjali na različite grupe osoblja, poput konzula, kvestora, legata, te aparitora, a dodatno su im pomagali vojnici koji su obavljali administrativne zadatke, posebno u odsustvu civilnih službenika. Autor naglašava da su oficijali u namjesnikovom oficiju bili klasificirani u dva glavna razreda: *principales*, koji su zauzimali više položaje, i *immunes*, koji su obavljali niže administrativne i vojničke zadatke.

Najobimnije poglavlje, drugo, naslovljeno je *Vojnici u službi oficija namjesnika provincije Dalmacije*. Autor istražuje vojničke službenike koji su obavljali različite funkcije u upravi rimskog namjesnika provincije Dalmacije tokom perioda principata. Matijević nudi detaljan pregled službi i njihovih uloga u vojnim, administrativnim i ceremonijalnim poslovima. Autor je najobimnije poglavlje podijelio na više podtematskih cjelina, gdje nam daje vrijedne informacije o različitim vojnim službama poput kornikularija, koji su bili pomoćnici viših oficira, zaduženi za administrativne poslove unutar vojske. Matijević se dotiče komentarijenaca i spekulatora, čiji zadaci su bili vezani za čuvanje službenih dokumenata i obavljanje administrativnih zadataka u uredu namjesnika, odnosno u slučaju spekulatora koji su bili angažirani kao vojni špijuni ili izviđači.

Beneficijari su zauzeli najobimniju podtematsku cjelinu u ovom poglavlju. Riječ je o visokorangiranim vojnicima koji su obavljali specijalizirane zadatke za potrebe vojnih komandanata ili administracije. U drugom dijelu poglavlja se istražuje raznovrsna uloga vojnih službenika unutar dalmatinskih provincija, s naglaskom na

njihovu logističku, umjetničku, zaštitnu i administrativnu funkciju. Autor navodi frumentarije, koji su imali ključnu ulogu u snabdijevanju vojske hranom, što je bilo presudno za održavanje vojnih operacija. Manji dio je posvećen umjetničkim reljefima koji prikazuju koplja i pisaci pribor simbolizuju vojne i administrativne uloge vojnika, često postavljeni na grobne spomenike kao znak počasti (str. 43). Nastavak poglavlja posvećen je pomoćnicima kornikularijama, egzaktima, tibicenima, stratorima, singularima, protektorima i vojnicima čije su funkcije autoru ostale nejasne.

Način popunjavanja oficija i brojnost njegovih vojničkih pripadnika naziv je treće tematske cjeline. Autor se bavi načinima na koje su dalmatinski namjesnici popunjavali svoje oficije i brojem vojnika koji su im bili na raspolaganju. Matijević analizira organizaciju i popunjavanje vojničkih službi u Dalmaciji nakon ustanka (6–9. godine) do šezdesetih godina 1. stoljeća. Kako Dalmacija postaje provincija bez oružanog otpora, namjesnici su se suočili s izazovima popunjavanja viših pozicija u administraciji, oslanjajući se na legionare iz drugih provincija, kao što su legije u srednjem i istočnom Podunavlju. Matijević također primjećuje da su beneficijariji često dolazili iz Gornje Panonije, Donje Mezije i Dacije. Na kraju, autor naglašava da od sredine flavijevskog doba nema potvrda o postojanju vlastitih beneficijarijskih kolegija u Dalmaciji, što sugerira da su dalmatinski beneficijariji bili integrirani u šire vojne strukture panonskih i mezijskih provincija. Ova analiza ukazuje na složenu mrežu vojne i administrativne povezanosti u Rimskom Carstvu, koja je bila ključna za upravljanje provincijama, ali je istovremeno ukazivala na izazove s kojima su se namjesnici suočavali u održavanju stabilnosti i sigurnosti u regiji.

U četvrtom poglavlju, pod naslovom *Datacija natpisa*, autor raspravlja o natpisima iz ranog i kasnog principata, gdje nam ukazuje na evoluciju imenskih obrazaca i upotrebu sepulkralnih izraza. Autor navodi da su natpisi iz ranog perioda složeniji i obuhvataju više informacija, kasniji natpisi postaju jednostavniji, što može odražavati promjene u društvenim strukturama i potrebama. Autor ističe da terminološke promene, poput upotrebe izraza *consularis*, ukazuju na prelazak u novi društveni kontekst. Matijević smatra da ovi natpisi pružaju dragocjene uvide u društvenu i kulturnu dinamiku provincije Dalmacije tokom tog perioda.

U završnom dijelu Matijevićevog rada, autor se fokusira na katalog i slike koje dopunjuju njegovu analizu, kao i na važnost vojnika u administraciji rimske Dalmacije. Dio *Katalog* (str. 75–114) nam pruža sistematizirani pregled 113 cjelovitih i fragmentiranih natpisa legionara i augzilijara na različitim službama u namjesnikovu oficiju iz tri stoljeća principata. Natpisi se protežu od uspostave provincije u posljednjim godinama Augustove vladavine do Dioklecijanova vremena, kada započinju temeljite promene u društvu i vojsci, uključujući i provincijsku upravu.

Pretposljednje poglavlje rezervisao je za *Slike* (str. 114–161), čiji nam vizuelni prikazi dopunjuju tekstualni sadržaj, osvjetljavajući arheološke nalaze i relevantne lokacije, što dodatno obogaćuje razumijevanje teme. Posljednjim poglavljem *Tabela I* (str. 161–169) autor nadopunjuje prethodno izneseno u radu, te detaljno prikazuje vojnike na službi u namjesnikovom uredu. Posljednja poglavlja su podjednako ključna za cjelokupno razumijevanje rada, jer doprinose dokumentaciji i ilustraciji analize vojnika kao važnog elementa u rimskoj vlasti u Dalmaciji.

Pored opisanih poglavlja, knjiga je još obogaćena zaključnim razmatranjima, bibliografijom, sažetkom na engleskom jeziku, te kazalom osobnih imena i geografskim pojmova. Suma summarum, knjigom se ističe značaj vojne historije kao dinamičnog polja istraživanja koje se kontinuirano razvija i prilagođava novim spoznajama i metodologijama, u čemu je Matijević odradio odličan posao. Matijevićeva knjiga ne samo da obogaćuje naše razumijevanje vojnih struktura i administracije u rimskoj provinciji Dalmaciji, već i potvrđuje važnost integracije vojnih aspekata u šire društvene i političke kontekste. Njegovo istraživanje otvara vrata za daljnja istraživanja i reinterpretacije, potičući historičare da preispitaju konvencionalne pristupe vojnoj historiji i razmotre kako vojna administracija oblikuje društvene dinamike i političke strukture. Knjiga predstavlja važan korak naprijed u hrvatskoj historiografiji, osvjetljavajući složenosti vojnog osoblja i njihove uloge u upravljanju provincijama, čime se doprinose dubljem razumijevanju Rimskog Carstva kao cjeline.

Napomena uredništva: Ovaj rad je osvojio PRVO MJESTO na javnom pozivu za nagradu “Prof. dr. Esad Pašalić”.